

079. MIRA! QUINA ESCULTURA!
Quadern de treball per al professorat

INDEX

1. Estructuració de l'activitat	2
2. Objectius conceptuals.....	2
3. Objectius procedimentals i actitudinals	2
4. Introducció	2
5. L'itinerari.....	3
5.1. Lleones del Born (passeig del Born).....	3
5.2. Monument a Joan Alcover –La Serra– (plaça de la Reina).....	4
5.3. Pastor i Pastora (plaça de la Reina).....	5
5.4. Monument (s'Hort del Rei).....	6
5.5. Nancy (s'Hort del Rei).....	7
5.6. Jònica (s' Hort del Rei)	8
5.7. Foner Balear (s'Hort del Rei).....	10
5.8. Sombras pardas (parc de la Mar)	12
5.9. Hacia el Sur (parc de la Mar)	13
5.10. Far (parc de la Mar).....	14
5.11. Línies al vent II (parc de la Mar)	15
5.12. Per a David Fernández Miró (parc de la Mar)	16
5.13. Sense títol (parc de la Mar).....	18
5.14. Gran cercle negre (parc de la Mar)	21
6. Glossari.....	23
7. Bibliografia.....	24

MIRA! QUINA ESCULTURA!

Col·lecció Palma Ciutat Educativa. Departament de Dinàmica Educativa, Serveis Educatius, Ajuntament de Palma

Autora: Bienvenida Aguiló i Grau (historiadora de l'art)

Fotografia: Bienvenida Aguiló Grau, 2004

Direcció de la col·lecció: Departament de Dinàmica Educativa, Serveis Educatius

Portada i disseny de la col·lecció: Clave

© Ajuntament de Palma, 2004

1. ESTRUCTURACIÓ DE L'ACTIVITAT

L'activitat consta d'una visita guiada per una sèrie d'escultures de Palma, amb un/una monitor/a guia, que s'inicia davant les *Lleones* del Born més properes a l'Hort del Rei.

Hora de trobada: 10 hores.

És important que el professorat sigui conscient que la visita no ha de substituir les explicacions prèvies que s'han de realitzar a classe, ja que es tracta bàsicament d'il·lustrar *in situ* molts dels coneixements teòrics, històrics i artístics que formen part de la preparació a l'escola. Si els alumnes arriben mínimament informats la visita serà per a ells molt més interessant i profitosa. En aquest sentit seria important que el professorat programàs la visita com una activitat més dins la programació curricular escolar i que motivàs els alumnes per potenciar-ne l'interès i la participació.

La visita té una durada aproximada de dues hores.

Per a qualsevol consulta, telefonau al Departament de Dinàmica Educativa, tel. 971 44 94 47, de la Regidoria de Cultura i Educació de l'Ajuntament de Palma.

2.OBJECTIUS CONCEPTUALS

- Conèixer i estudiar l'art de la nostra ciutat.
- Iniciar els alumnes en el coneixement de l'escultura.
- Aprendre a reconèixer materials i tècniques escultòriques.
- Conèixer artistes que tenen la seva obra als nostres carrers i places.
- Valorar la integració de l'escultura a la ciutat.

3.OBJECTIUS PROCEDIMENTALS I ACTITUDINALS

- Sensibilitzar l'alumnat pel que fa a la importància de conèixer la nostra ciutat.
- Conscienciar-lo de la importància i el valor del nostre patrimoni historicoartístic.
- Potenciar la seva capacitat de valoració del nostre llegat artístic i cultural.
- Fomentar l'interès i el respecte per la nostra ciutat.
- Estimular la seva imaginació i la seva curiositat.

4.INTRODUCCIÓ

Durant els segles XIX i XX a Mallorca va existir una bona activitat escultòrica, sobretot en els darrers anys, en què hi va haver un augment considerable d'artistes, amb un ampli ventall de tendències. Moltes de les seves obres han quedat exposades als carrers i les places de Palma. És per això que hem adreçat aquest itinerari a conèixer una nova ruta

artística i cultural de la nostra ciutat. L'itinerari estructurat a partir d'una sèrie d'escultures ens permet endinsar-nos en el món del llenguatge escultòric, conèixer tendències i estils diferents, així com els artistes més representatius.

Aquesta guia didàctica es troba a disposició dels centres educatius i es presenta com a quadern de suport tècnic per als professors, per tal de poder treballar la sortida pràctica al carrer amb els alumnes.

L'activitat "Mira! quina escultura!" està formulada per a qualsevol cicle formatiu i curs educatiu, per això seran els professors o els mestres els encarregats d'adaptar el contingut als alumnes, depenent del medi en què l'escola es mogui. Pensam que l'orientació definitiva sobre la matèria és a càrrec dels formadors.

5.L'ITINERARI

5.1. LES LLEONES DEL BORN

Obra de l'escultor mallorquí Jacint Mateu, es realitzaren el 1833, amb pedra de Santanyí. Estan ubicades al passeig del Born.

Aquest artista va fer nombroses obres i estilísticament s'inscriu en el corrent neoclàssic.

Les lleones es feren amb una subscripció popular. Estan col·locades damunt una peanya de jaspi procedent de l'antic convent del Carme. El 1863 es retiraren per allargar el passeig del Born i estigueren durant un temps dins un magatzem municipal del convent dels Caputxins; el 1895 es tornaren col·locar.

Són imatges antropomòrfiques, mig dones i mig lleones, que imiten les de les avingudes de les esfinxs egípcies.

Actualment se'n conserven dues de les originals, ja que les altres dues, comprades per un particular, varen ser substituïdes per còpies.

Lleona del Born.

5.2. MONUMENT A JOAN ALCOVER –La Serra–

Monument realitzat per Esteve Monegal Prat a l'any 1928. Els materials utilitzats són el bronze i el marbre, i està ubicat a la plaça de la Reina.

L'autor va ser un artista molt polifacètic: escriptor, pintor, músic. Tot i que va destacar com a escultor, realment al camp de l'escultura no s'hi va dedicar extensament, la seva dedicació artística va ser breu.

Aquest monument s'inaugurà el 1928, dos anys després de la mort del poeta Joan Alcover, el qual l'escultor admirava. L'obra va ser pagada amb una subscripció popular, com era freqüent en aquells temps, i va causar polèmica a l'hora de triar els materials, ja que la volien de marbre blanc però l'artista la va voler de bronze.

És un conjunt escultòric format per una figura d'un nin amb un colom a les mans, situat damunt un pilar a mode de peanya de marbre blanc. A la base, quatre caps de lleó fan de brolladors d'aigua.

L'artista es va inspirar en "Cançons de la serra", una part del llibre *Cap al Tard* de 1909. Aquest poema va ser premiat en els Jocs Florals de 1905 i el seu tema principal és el paisatge.

La Serra.

5.3. PASTOR I PASTORA

Escultures realitzades el 1951 per Tomàs Vila, escultor mallorquí que va néixer a Palma el 1893 i va morir el 1963.

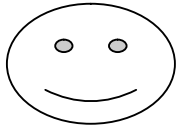
El material escollit per a la seva realització va ser el marbre i estan situades a la plaça de la Reina.

Tomàs Vila va estudiar a l'Escola de Belles Arts de Palma i va ser alumne de l'escultor Llorenç Ferrer. Més tard va anar a Barcelona i va ser alumne d'Enric Clarasó, també un important escultor.

El 1929 va realitzar els relleus de la base de la creu del monument del desembarcament de Santa Ponça.

Duran l'època del franquisme li varen encomanar molts de monuments i làpides amb referències als "caídos", i làpides commemoratives. Així mateix, va rebre molts d'encàrrecs d'esglésies.

La seva obra és de caire realista i de temàtica costumista.

Tomàs Vila és l'autor de l'escultura del pagès *L'últim vestit a l'ample*, situada davant el portal del mercat de l'Olivar.

Observau com van vestits els personatges: duen la indumentària antiga dels pagesos mallorquins.

Pastora.

5.4. MONUMENT

Escultura de Joan Miró, artista que va néixer a Barcelona el 1893 i va morir a Palma al 1983. És de bronze i està ubicada a s'Hort del Rei, prop de la del seu amic Alexander Calder, *Nancy*.

Joan Miró coneixia molt bé Mallorca, ja que era fill d'una mallorquina, nét de mallorquins i estava casat amb una mallorquina, la qual cosa va influir en la seva obra.

Va estudiar a l'Escola de Belles Arts de la Llotja, el 1918 va fer la seva primera exposició i el 1920 va anar a París, on es va posar en contacte amb les tendències més avantgardistes del moment. Seran anys d' experimentació amb els estils i d'exposicions.

En iniciar-se la Segona Guerra Mundial es va traslladar a Normandia, on va experimentar amb les *Constel·lacions*. El 1942 va partir cap a Barcelona i llavors va anar cap a Mallorca. El 1956 es va establir de manera definitiva a Son Abrines, a

l'estudi dissenyat per l'arquitecte Josep-Lluís Sert. S'ha de destacar que a Mallorca no era conegut ni era valorat com a artista, tot i que internacionalment era famós.

Amb aquesta escultura Joan Miró fa ressaltar el volum i s'inspira en els objectes que utilitzam quotidianament, com són una pastilla de sabó gastada i un ou. Segueix la tendència dels "objectes trobats" i posa de manifest la seva capacitat creativa i una extraordinària imaginació. Joga amb els volums, les formes, el ple i el buit, la monumentalitat, l'entorn. El material, en aquest cas el bronze, li permet experimentar amb la tècnica de la fosa.

Aquí és interessant parlar de la figura de Joan Miró, de la seva vida i la seva obra. Recomanau fer una visita a la Fundació Pilar i Joan Miró.

*Joan Miró va ser nomenat fill il·lustre per l'Ajuntament de Palma el 1995.

5.5. NANCY

Ajuntament de Palma Departament de Dinàmica Educativa	79. Mira quina escultura! Quadern de treball per al professorat	7
--	--	---

Escultura mòbil d'Alexander Calder, artista que va néixer a Filadèlfia el 1898 i va morir a Nova York el 1976. La va fer de ferro i està ubicada a s'Hort del Rei.

El 1925 va començar a experimentar amb metalls com el ferro i la llauna, entre d'altres. El 1928 va conèixer Joan Miró, la seva amistat va ser per sempre.

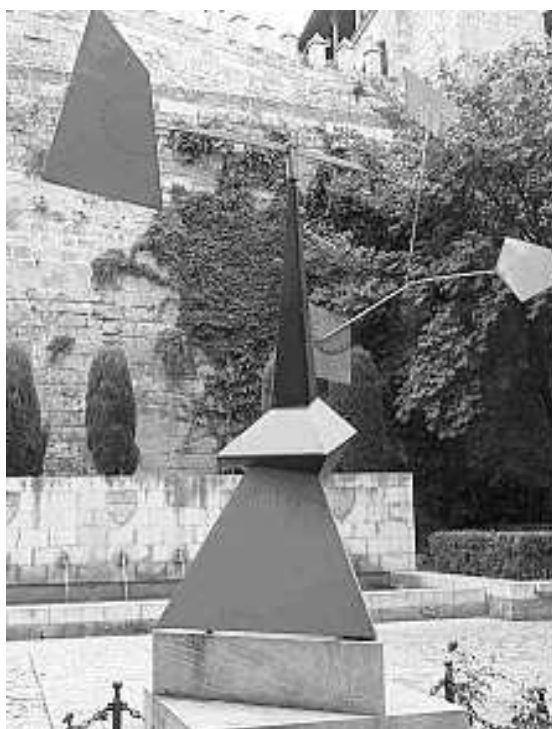
Va exposar a París i a Nova York com a ciutats capdavanteres en l'art contemporani.

Va començar a fer mòbils al 1948, inspirats en les *constel·lacions* de Joan Miró.

Molts d'ells combinen els *stabiles* o fixos amb els mòbils; és a dir, la part inferior és fixa i la superior, mòbil.

La base d'aquesta escultura mòbil és una peanya en forma de trapezi, d'on surten els braços articulats amb plaques de ferro, que es mouen amb el vent. D'aquesta manera incorpora el moviment real a l'escultura.

Calder va cedir aquesta escultura a l'ajuntament de Palma després d'una exposició.

5.6. JÒNICA

Escultura realitzada per Josep Maria Subirachs (Barcelona, 1927), amb marbre travertí el 1983.

Subirachs, escultor, gravador i dibuixant, va començar de molt jovenet. El 1947 va entrar en contacte amb el cercle noucentista, d'on la seva obra va agafar molta influència.

El 1948 va fer la seva primera exposició individual a Barcelona. Va ser becat a París, on va veure les obres de Maillol i Rodin. S'inclinà per l'expressionisme, amb la desproporció de figures i figures arrodonides.

Entre 1954 i 1956 va viure a Bèlgica, la qual cosa influirà en la seva obra, en la experimentació artística.

Els anys 70, amb la inspiració en el Renaixement i el barroc, hi va incorporar elements arquitectònics i decoratius classicistes, com cariàtides, columnes, capitells, etc.

Els anys 80 es va dedicar a fer escultures de personatges de la cultura catalana.

Aquesta obra representa una columna jònica, transformada en cos de dona. Està col·locada damunt una peanya de forma rectangular, al frontal de la qual figura la inscripció d'uns versos d'un poeta que admira:

“ Per bé que trossegàreu llurs estàtues,
per bé que els bandejàreu de llurs temples,
no per això moriren els déus.”

Kavafis, 1863-1963

És un homenatge que ret al poeta grec Konstantin Kavafis, en el 50è aniversari de la seva mort, que posa de manifest la seva sensibilitat artística.

Jònica.

Detall de la peanya de *Jònica*, amb els versos de Kavafis.

5.7. FONER BALEAR

Escultura realitzada amb bronze el 1898 per Llorenç Rosselló, escultor que va néixer a Alaró el 1867 i va morir a Palma el 1901. Ha estat considerat el millor escultor del segle XIX. El 1982 va ser nomenat fill il·lustre d'Alaró.

L'artista era membre de una família de trencadors i treballadors del marbre. El 1884 va estudiar a Itàlia, a la ciutat de Carrara, famosa per les seves pedreres de marbre blanc. Va continuar a Florència, Roma i París.

Una de les seves obres més importants és *Desolació*, d'època modernista, realitzada amb guix. Representa una dona nua ajaguda en terra, abatuda i trista. És una meravella de l'expressió del sentiment.

L'escultura *Foner Balear* és de bronze (l'original és de guix i va rebre la medalla d'argent a l'Exposició de Belles Arts i Indústria de Barcelona). A la còpia va canviar la postura dels braços.

Representa el foner en llançar la pedra amb la fona, un moment de màxima tensió i concentració.

Es va ubicar a s'Hort del Rei de manera provisional, però encara hi és.

Foner Balear

5.8. SOMBRAS PARDAS

Escultura feta amb formigó l'any 1998 per l'artista Italià Franco Monti. L'artista es va iniciar en els anys 50 amb el modelatge, amb tendència cap l'abstracció. Més endavant va continuar l'experimentació amb diferents materials: fusta, ferro, cartó, pedra...

Va començar a utilitzar el formigó mesclant-hi altres elements com terra i pigments per aconseguir textures i acabats més personals.

Aquesta escultura forma part de una sèrie realitzada el 1995-1998. Destaca per la verticalitat i el volum. És un joc de formes amb l'espai.

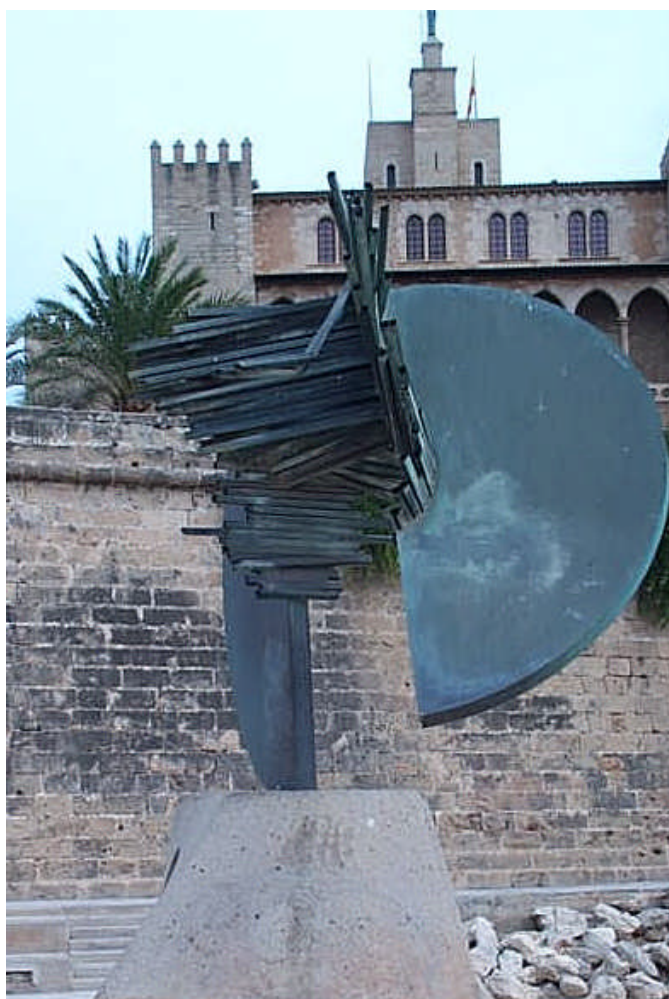
5.9. HACIA EL SUR

Obra d'Enrique Broglia, de l'any 1984. És de bronze i està ubicada al parc de la Mar.

Enrique Broglia va néixer a Montevideo el 1942. El 1961 ja va obtenir l'acceptació del públic amb un gran èxit assolit a l'exposició al Saló Nacional de Belles Arts de Montevideo. Va exposar als Estats Units, París, Brasil i Argentina. Entre l'any 1984 i la dècada dels 90 va viure a Mallorca.

La seva obra s'inscriu en l'expressionisme abstracte i es caracteritza per la seva experimentació amb la matèria, amb les textures dels materials i la temàtica de la geometria.

Des dels anys 60-70 es va interessar per l'urbanisme i va projectar nombroses peces dedicades a formar part dels espais públics.

Hacia el Sur, vista des d'un altre costat.

5.10. FAR

Obra de Josep Maria Sirvent, autor català que resideix a Mallorca des de 1980, realitzada el 1998 amb ferro corten i granit.

A l'artista li agrada treballar amb el ferro, encara que ha experimentat amb altres materials; la seva obra destaca pel diàleg que estableix amb les seves escultures i pels materials utilitzats.

Aquesta escultura destaca per la seva monumentalitat; sembla com un far que s'alça imponent enmig de la costa.

Les formes i els materials són tractats de manera molt personal, hi aplica àcids per aconseguir acabats i textures diferents. En aquesta escultura l'acabat és amb efecte òxid.

5.11. LÍNIES AL VENT II

Obra realitzada per l'artista Andreu Alfaro l'any 1983, amb acer inoxidable.

L'artista, de formació autodidacta, es va iniciar com a dibuixant i pintor els anys 50 en la tendència expressionista abstracta i analítica.

Va ser un membre destacat de grups artístics renovadors dels anys 60. Actualment és molt reconegut pel públic.

Als anys 70 de cada cop més es va anar simplificant la seva obra, amb formes geomètriques i minimalistes. Li agrada treballar materials com el metall, l'acer i l'alumini en tubs, sobretot per la seva manejabilitat.

Aquesta obra, *Línies al vent II*, n'és un exemple. Intenta integrar l'obra en l'entorn urbà i ho aconsegueix creant els espais buits: entre la matèria escultòrica es veu el paisatge, com si formàs part d'un tot.

Línies al vent II

5.12. PER A DAVID FERNÁNDEZ MIRÓ

Escultura realitzada per Lluís Castaldo l'any 1984, amb ceràmica esmaltada. Lluís Castaldo va néixer a Sóller l'any 1936. Va estudiar a l'Escola d'Arts i Oficis de Palma; a Barcelona va estudiar dibuix i gravat. Es va iniciar en la ceràmica i va exposar de ben jove: el 1959. A Mallorca va obrir un taller de ceramista i va rebre diversos encàrrecs per a edificis de Palma. Les seves exposicions han estat nombroses i ha rebut premis importants.

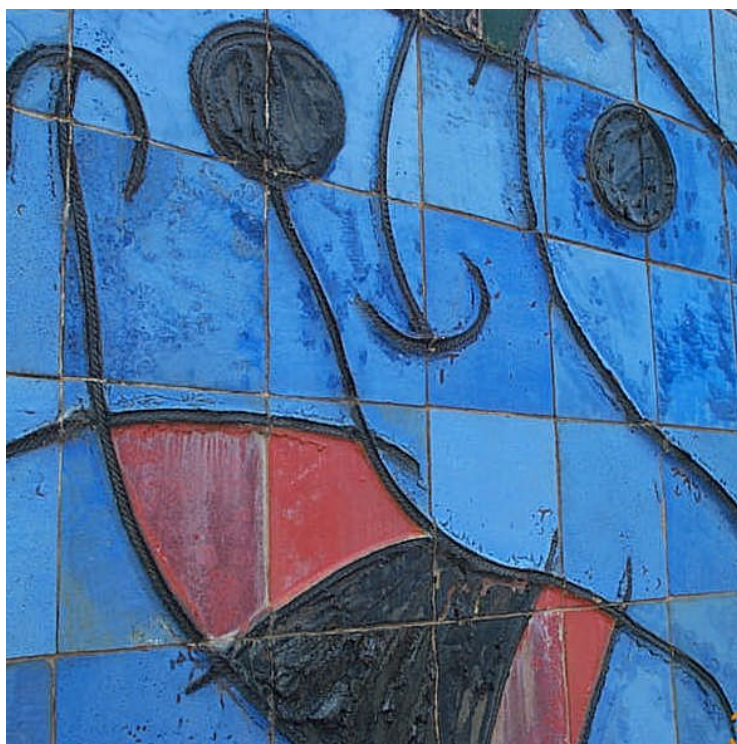
Aquest mural ceràmic és un encàrrec fet per l'Ajuntament de Palma el 1983 i es va acabar el juliol de 1984 (la seva realització va durar 8 mesos). És una reproducció de l'obra de Joan Miró amb 280 plaques rectangulars de 27 x 32cm que formen 8 files de 35 rajoles. Hi va emprar 2500 kg d'argila refractària.

Es tracta de una representació típica de Joan Miró. En un fons blau, destaquen figures vermelles, negres i grogues de constel·lacions.

Per a David Fernández Miró

Detall del plafó ceràmic

5.13. SENSE TÍTOL

Obra de Josep Guinovart realitzada entre l'any 1985-1986, amb pedra de Santanyí, formigó i ceràmica.

L'activitat artística de l'autor és molt diversa: pintor sobretot, decorador d'obres de teatre, escultor, etc. Va estudiar a Barcelona i a París. Es va iniciar en la figuració però influenciat per artistes consagrats dels anys 50, com Antoni Tàpies per exemple, es va inclinar per l'abstracció. La seva línia de creació es basa en la investigació dels materials i les formes. S'inspira sobretot en l'entorn més proper, el paisatge urbà o del camp.

En aquest conjunt escultòric destaca la monumentalitat (ocupa 500 m²) ja que es tracta de varies figures situades a sobre d'uns blocs de marès, des d'on s'aixequen les figures realitzades amb el mateix material.

Hi trobam una figura en forma de mitja lluna, de 5 metres d'alçària, acompanyada d'altres elements simbòlics, així com formes rodones que recorden les rodes de molí de la nostra arquitectura popular.

Sense títol

Observau com els elements s'integren perfectament en el paisatge. Estan orientats cap a la catedral i cap al centre històric. Mirau com el material és el mateix: pedra de Santanyí.

És important remarcar que les figures estan pensades per fer un recorregut pel seu interior, no estan pensades per mirar-les. Ens hem d'introduir entre les peces i observar, sentir les sensacions que ens provoquen...

Una de les peces que formen *Sense títol*.

Detall de *Sense títol*

Sense títol vista des d'un altre costat.

2.14. GRAN CERCLE NEGRE

Escultura realitzada per Andreu Alfaro, amb alumini en negre, el 1976. Està situada al parc de la Mar.

L'artista, de formació autodidacta, es va iniciar com a dibuixant i pintor en els anys 50 en la tendència expressionista abstracta i analítica.

Va ser destacat membre de grups artístics renovadors dels anys 60. Actualment és molt reconegut pel públic.

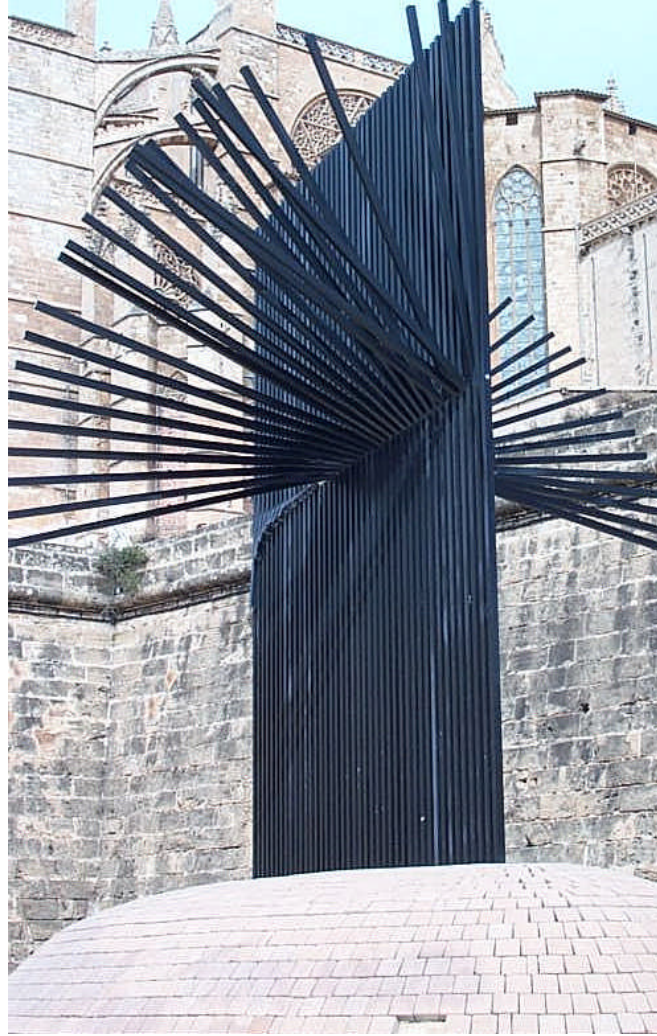
Als anys 70 de cada cop més es va anar simplificant la seva obra, amb formes geomètriques i minimalistes. Li agrada treballar materials com el metall, l'acer i l'alumini en tubs, sobretot per la seva manejabilitat.

Aquesta escultura està formada per vares de metall, seguint la tendència de l'artista (vegeu *Línies al vent II*).

El suport està format per una "mitja taronja" invertida, de formigó, del centre de la qual surt l'escultura d'alumini negre, jugant amb les formes i l'espai. Segons des d'on es mira les formes van canviant. Joga amb les transparències i els buits que es veuen entre les vares. Sembla que l'escultura es mou. D'aquesta manera li dona moviment.

Gran cercle negre.

6 GLOSSARI

ALABASTRE: Pedra més blana que el marbre, apreciada per la seva transparència (és translúcida). L'alabastre de la zona de Turquia, Grècia i alguns indrets d'Itàlia és de molt bona qualitat.

ALUMINI: Metall que és semblant a la plata perquè és molt lleuger i resistent. En detriment seu, s'oxida amb l'exposició a l'aire lliure. Quan es poleix queda brillant.

ARGILA: Material molt emprat des de l'antiguitat per a l'escultura. L'argila es compon de minerals, bàsicament silicat d'alumini, resultant de la descomposició natural de roques i granits. Quan es mescla amb aigua és de gran plasticitat i impermeable. Exemples: porcellana, gres.

BRONZE: És el material més utilitzat popularment per a l'escultura per la seva durabilitat, el seu color i la gamma de la seva patina o acabat.

BUIDAT: Mètode utilitzat per reproduir una escultura en un material diferent i perdurable que consisteix a crear un motle al voltant de la figura que es vol reproduir amb un altre material. El mètode més emprat s'anomena "a la cera perduda".

BUIDAT A LA CERA PERDUDA: Tècnica mil·lenària que consisteix a realitzar un motle a partir del model original, generalment en argila, sobre el qual es posa la cera. Es crea un buidat a la cera i a damunt es construeix un motle amb un material refractari que s'enforna a alta temperatura per eliminar qualsevol resta de cera (es fon) i es filtra dins aquest motle el metall fos que ocuparà el lloc de la cera.

CIMENT: Substància composta de silicat d'alumini i calç que quan es mescla amb aigua forma una massa que s'eixuga ràpidament.

CONSTRUCCIÓ: Mètode de producció escultòric explotat durant el segle XX. Consisteix a crear una escultura amb materials que provenen de la construcció arquitectònica: formigó, ciment, etc.

ESMERIL: Pedra abrasiva que elimina el material sobrant quan es repassen les juntes.

FERRO: És un material blan, molt manejable i molt resistent. S'oxida a l'aire lliure i per això moltes vegades es protegeix amb mini.

FUSTA: Material molt tradicional i molt abundant arreu del món. La seva durada no és tan llarga com la d'altres materials.

GRANIT: Pedra de gra gruixat. Pot ser de colors diversos. A Egipte va ser molt utilitzat per fer escultura per la seva duresa i el seu color.

GUIX: Mineral que com que és molt fràgil s'ha usat per fer esbossos. També s'empra contemporàniament com a mitjà escultòric, tot sol o en combinació amb altres materials.

JUNTES: Material sobrant a les línies d'unió del motle.

MARBRE: Pedra molt dura i difícil de treballar. Pot ser blanc o d'altres colors, amb vetes. El marbre de la localitat de Carrara (Itàlia) és molt apreciat.

MODELATGE: Un dels tres mètodes més antics per produir una escultura. Consisteix a donar forma amb un material bla, com argila, plastilina, etc., damunt una base dura.

PEDRA: Material que ha estat present des de la humanitat. Existeixen diverses classes de pedra, que aporten diferents tipus de treball escultòric.

PLOM: Metall que en oxidar-se adquireix un color gris obscur.

TALLA: Un dels tres mètodes més antics, mitjançant la cisellada i l'abradió.

TERRA CUITA: Escultura d'argila cuita.

7. BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE PALMA. *Parc de la Mar: història de una reivindicació ciutadana, 1972-1984*. Palma, 1984.

AGUILERA CERNI V. *Diccionario de Arte Moderno*. València, 1979.

ALBRECHT, H.J. *Escultura en el siglo XX*. Barcelona, 1981.

BOZAL, Valeriano. *Arte del siglo XX en España. Pintura y escultura*. Vol. I: 1900-1939; vol. II: 1939-1990. Madrid: Espasa Calpe, 1995.

BROTONS, Ma. M. *Escultures de Palma*. Palma: El Far de les Crestes, 2000.

COMPANY, C. [et al.]. *Palma ciudad de esculturas*. Palma: Ajuntament de Palma, 2000.

Diccionario Ràfols, de artistas contemporáneos de Cataluña y Baleares. Barcelona: Edicions Catalanes, 1984-1989.

FREIXA, M. i altres. *Introducción a la Historia del Arte*, Editorial Barcanova, 1990.
Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma: Promomallorca Edicions, 1988-1998.

Gran Enciclopèdia de pintura i escultura a les Balears. Palma: Promomallorca Edicions, Àmbit Serveis Editorials, 1996-1998.

MALET, Rosa M. *Joan Miró*. Barcelona: Ediciones Polígrafa, 1983.

MARÍN MEDINA, J. *La escultura española. Historia y evolución*. Madrid, 1978.

MICCHELLI, M. de, *Las vanguardias artísticas del siglo XX*. Madrid, 1980.

OSBORNE, H. *Guía del Arte del s. XX*. Madrid: Alianza Editorial, 1990.

PERELLÓ PARADELO, Rafael. *Escultores contemporáneos en Mallorca*. Palma: Imprenta Mn. Alcover, 1984.

READ, H. *La Escultura Moderna* . Barcelona: Ediciones Destino, 1994.

REUS, Jaume. *Art i conjuntura. La jove plàstica a Mallorca. 1970-1978*. Binissalem: Di7 Edició, 1999.

SERRA BAUZÀ, Pere A. *Miró i Mallorca*. Barcelona: Ediciones Polígrafa, 1984.

SUREDA, J. ; GUSCCH, A. Ma. *La trama de lo moderno* . Madrid: Ediciones Akal, 1987.

VIDAL ISERN, A. *Monumentos de Palma*. Palma: Imprenta Alfo, 1962.